

**KIRGIZ TÜRKÇESİ- TÜRKİYE TÜRKÇESİ ARASINDA HALK VE
ÇOCUK EDEBİYATI ALANINDA KARŞILIKLI ESER
AKTARIMLARININ ÖNEMİ VE MOLDO KILIÇ'IN
“BUUDAYIKTIN TOYU” ESERİNİN ÇEVİRİSİ**

*

Dr. Muharrem ÖÇALAN*
Sakarya Üniversitesi/ Türkiye

*

TÜRKÇE ÖZET

Eski Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk boylarına uygulanmak üzere Rus esaslı Türk Alfabeleri projesi, 1930'ların sonlarından itibaren tatbik edilmeye başlanmış, ancak; bu projeye uygulamaya konulan alfabeler, Türk boyları arasında ayrıştırma ve farklılaştırmayı hedeflediği için pek çok sakıncayı da beraberinde getirmiştir. Her şeyden önce bu uygulama ile Türk boyları ve Türk halkları arasındaki farklılıklar fazlalaşmış, yazı dilinin ayrı alfabelere dayandırılması yüzünden edebî eserlerin takibi zorlaşmıştır. Belli bir zamandan sonra ise, değişik yer ve yörelerde yüz yılların birikimi olan Türk kültür miraslarının kardeş Türk boy, uruk ve ulusları arasında okunması ve öğrenilmesi neredeyse imkânsız hâle gelmiştir.

1990'lı yıllarda başlayan Türk Dünyasında ortak yazı dili projesi, yakın dönem Türk tarihinin en önemli projelerinden biridir. Fakat bu önemli projede, değişen öncelikler ve gündemler yüzünden ne yazık ki arzulanan gelişme sağlanamamıştır. Mümkün olan en kısa zamanda bu eksiklikleri gidererek Türk halkları arasındaki kültür köprümüzü kuvvetlendirmek mecburiyetimiz vardır.

Bir köklü çınarın dalları olarak düşündüğümüz Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yakınlığı artırmak amacıyla lehçeler arası ortak bir yazı diliyle aktarmalar yapılmalı, böylelikle değişik ülkelerdeki Türk boy uruk ve uluslarının gelecek nesilleri arasında kültür köprüsü kurularak bağlar kuvvetlendirilmelidir. Bu makalede bu amaçla Kırgız Türkçesinden, Türkiye Türkçesine aktarılmış bir manzum masal konu edilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER:

LEHÇELER ARASI AKTARMA, TÜRKİYE TÜRKÇESİ, KIRGIZ TÜRKÇESİ, BUUDAYIKTIN TOYU

* Bu tebliğ; III. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Celalabad- Kırgızistan (07-09 Haziran 2005)'da sunulmuş ve Bildiriler, I. Cilt, s. 232-243 (Ed. Doç. Dr. Recai Coşkun).'te yayımlanmıştır.

**THE İMPORTANCE OF WORK TRANSFER ON FOLK AND CHILDREN
LİTERATURE BETWEEN KIRGHİZ AND TURKEY TURKİSH AND THE
TRANSLATION OF “BUUDAYİKTİN TOYU” BY MOLDO KİLİÇ.**

**Dr. Muharrem ÖÇALAN
Sakarya University/ Turkey**

Summary

The Russian based Turkish alphabets project, prepared to apply in Turkish Clans (tribes) living in old Union of Soviet Socialist Republics, were begun to apply in the end of 1930's, but; these alphabets caused a lot of drawbacks because they aimed the differentiation between Turkish tribes increased by this application, using different alphabets in writing caused difficulties in following literary works. After a short time, It became to be impossible to read different cultural heritage between Turkish Tribes. The common writing language project which began in 1990's is one of the most important projects in recent Turkish world. But because of the changing priorities and agendas in this Project caused undesired developments. We have to strengthen cultural bridges between Turkish Folks by disappearing the deficiencies. We think that the Kirghiz Turkish and Turkey Turkish are like branches of a plane tree. We must increase the relation between the dialects by using a common writing language. In this way we can strengthen the cultural bridges between the Turkish Tribes and nations. In this study a fable from Kirghiz Turkish has been studied.

Keywords:

Transfer between dialects, Turkey Turkish, Kirghiz Turkish, Buudayiktin Toyu

GİRİŞ:

Kırgızistan, Orta Asya'nın kuzey doğusunda yer alır. Yüz ölçümü 198.500 km², nüfusu yaklaşık 5 milyon civarındadır. Başkenti Bişkek olan Kırgızistan; Kazakistan, Özbekistan ve hâlâ Çin istilâsında bulunan Doğu Türkistan ile komşudur. (Çengel, 1988)

Kırgız Türkçesi, XX. Yüzyılın başlarında yazı dili hâline gelmiş olan Türk lehçelerini sınıflandırmak üzere genel kabul görmüş tasniflerde (Temir, 1991; Tekin 1989; Vambery, 1885; Arat, 1953 vd.); yön olarak Kuzey grubunda (*Korş'un sınıflandırması*), belirgin ses özellikleri bakımından TAV grubunda (*Samoyloviç'in*

sınıflandırması), boyların benzer şive özelliklerine göre Kıpçak grubunda değerlendirilmekte ve ağırlıklı olarak Aral- Hazar bölgesinde konuşulmaktadır.

Türk tarihinin bilinen en eski kavimlerinden birisi olan Kırgız Türklerinin, boy adı hakkında pek çok araştırma, tahlil ve değerlendirme yapılmıştır. (Geniş bilgi için bkz; Özkan, 1997; 82, Buran –Alkan, 2001; 223-227, Ligeti, 1925) Kurdukları ilk devletin tarihi M.Ö III. Asra kadar giden Kırgız Türkleri, (Saray, 1993; İnan 1987) Türk tarihinin her döneminde, her Türk devletinin ruhunda var olan “Cihana Nizam ve İntizam Verme” ülküsü paralelinde önemli bir yer tutar. Gerek Türk boyları arasındaki mücadelelerde, gerekse başka milletlerle olan mücadelelerde “Kırgız” adı mutlaka vardır. Sürekli bir devrim içinde geçen Kırgız Türklerinin tarihi, bir bakıma başlı başına bir mücadele tarihi örneğidir. Sovyetlerin dağılmasından sonra, 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığına kavuşan Kırgız Türkleri, buldukları coğrafya itibarıyla güç savaşlarının fay hattı üzerindedir. Tarihte olduğu gibi gelecekte de bu fay hattı üzerinde çeşitli ve kuvvetli sosyal depremler olacağı benzenmektedir.

Bu bölgelerin talihsizliği, önce Rusya ile İngiltere, şimdi de Çin, Rusya ve Amerika arasında büyük güçlerin rekabet alanı olmasıdır. Geçtiğimiz Mart ayında meydana gelen iktidar değişikliği, umarız ki, bu can kardeşlerimizin yaşadığı bölgede Türk boy, uruk ve ulusları arasında kurulması elzem olan kültürel, ekonomik birliğe ve dayanışmaya zarar vermez. Önemli olan herkesin hesabı değil, bizim hesabımızdır. Şüphesiz ki bunları düşünürken, herkesin hesabını da bilmek ve görmek zarureti vardır. Bizler, vahdetin kapıları aralanmışken vuslatı gerçekleştirmenin akıllı planlarını yapmakla mükellefiz. Bu vuslatın gerçekleşmesi, hamasetten öte feraseti gerektirir. Ferasetin gereği ise; geçmişi tahlil, hâli tespit, geleceği tahmindir. Bu minvalde, bizim bir, iri ve diri olmamızı sağlayacak projeler yapılmalı, yapılmış olan projelerle ilgili alınmış kararlar, hiçbir mazeretin ardına sığınmaksızın, bir an önce hayata geçirilmelidir.

Bizce en önemli vahdet kapısı; tarihin cilvesiyle birbirinden ayrı kalmış Türk boy, uruk ve uluslarını kavuşturacak yola açılan kapıdır. Bu kapı , büyük düşünen Türklerin daha önceleri işaretle inşa ettikleri “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” kapısıdır. Bu kapıyı açmak için ORTAK BİR YAZI DİLİ anahtar “ açkç” ına olan ihtiyacımız ise hava kadar, su kadar acil ve önemlidir. Aksi takdirde sadece Kırgız Türkleri ve Türkiye Türkleri değil,

tüm Dünya Türklüğü başka anahtarlarla, başka kapıları açarak, başka yollara düşebilirler.

Türk Yazı Dili Tarihçesinde Dönüm Noktaları:

Türkçe, Ana Altayca'dan ayrılarak müstakil bir dil hâline dönüştüğü zamandan, M.S. 13. yüzyıla kadar edebî dil olarak Türk dünyasında tek biçimlidir. Bu zaman aralığında Türkçe ile yazılan eserlerde ses ve gramer kuralları bakımından çok küçük farklılıklar vardır, fakat bu durum anlamaya ve anlamaya engel teşkil edecek boyuta hiçbir zaman ulaşmamıştır. Ancak; dil ürünlerinin sonraki nesillere aktarılmasını engelleyen yegâne unsurun, alfabe değişiklikleri olduğunu da belirtmek gerekir. Türk dili üzerinde çalışanların mutabık kaldıkları hususlardan birisi de alfabe değişikliklerinin fazlalığıdır. T. Tekin, bu konuda şunları söylüyor: “*Tarih boyunca Türkler kadar çok alfabe değiştirmiş başka bir ulus ya da Türk dilleri kadar değişik alfabelerle yazılmış başka bir dil ailesi yoktur denilebilir... Türk dillerinin 1300 yıl gibi pek de uzun sayılmayacak bir süre içinde 13 değişik alfabe ile yazılı eserler vermiş olması, içine girdiği değişik uygarlık, kültür ve din alanları ile açıklanabilir.*” (Tekin, 1997; Önsöz) Ortak alfabenin kullanımı ne kadar yaygın ve uzun süreli ise, üretilen değerlerin aktarımı da o kadar güçlü olmuştur, diyebiliriz. Örneğin; en uzun süreyle kullandığımız ve bilim insanlarınca “Türk yazısı” olarak kabul edilen Köktürk yazısının kullanıldığı dönemdeki Köktürk eserleri (*Orhun bengü taşları*), Uygur yazısıyla yazılmış Budist ve Maniheist Uygur eserleri (*Sekiz Yükme, Altun Yaruk, Huastuanift, Irk Bitig*), Arap yazısıyla yazılmış Karahanlı eserleri (*Dîvânü Lûgati't Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l Hakayik...*) Türk dili tarihinin önemli ayrımlarını temsil edecek nitelikler taşımaktadır. Böyle olmasına karşın, bu önemli eserlerin çok sonraları aktarılabilmiş olmalarını da alfabe değişikliklerine bağlamak mümkündür. Burada, bir çelişki gibi görülmesi mümkün olan edebî dil ortaklığı ile alfabe farklılığı konusunu da biraz açmak gerekir. Farklı alfabeler kullanılmış olmasına rağmen bu temel eserlerde, yazıya bağlı imlâların dışında, kullanılan Türkçe kelime dağarcığı, cümle ve gramer yapısı, anlatım biçimleri... gibi yönlerden kayda değer bir farklılık yoktur. Bu sebeple bu eserler, aynı edebî dille yazılmış ve Türk dünyasının her tarafında okunmuş, takip edilmiş eserler olarak zikredilmektedir. (Ercilasun, 1992) Öyle ki; bu eserlerde, Türk boylarının coğrafi olarak yakınlarında yaşadığı kültür ve dillerden aldığı kelimelerin dışında temel kelime kadrosu hemen hemen ortaktır. Edebiyat dilindeki bu ortaklığın, yazı dilindeki

ortaklıkla birlikte seyretmesi mümkün olabilseydi; üretilen değerlerin çok daha yaygın, çok daha anlaşılır, çok daha aktarılır olmasını sağlayabilirdi. Türk Milletinin ömür sürdüğü coğrafyanın genişliği sebebiyle, içi içe, yan yana veya karşı karşıya kaldığımız kültür dairelerinden etkilenmememiz, neredeyse imkânsızdı.

Dilin yapısı gereği, konuşma dili ile yazı dili birbirinden farklı olabilir. Ancak; yazı dilinde ortaklık, hayâtî önemi haiz bir mecburiyettir. Toplumsallaşmanın en üst seviyesi sayılan millet; cemaatten, cemiyete; farklılıklardan ortaklıklara ulaşmakla hayat bulur. Bu durum, farklılıkların yok edilmesi anlamını taşımaz. Yazı dilindeki birlik, konuşma dilindeki farklı ağızların varlığını devam ettirmesine engel değildir. Nitekim binlerce yıldır, konuşma dilindeki farklılıkların devam ediyor olması, bu tezimizi doğrulamaktadır. Asıl ayrışma noktası, bu farklılıkların üste ve öne çıkarılmasını takip eden ayrıcalık arayışlarındadır.

11. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud tarafından yazılmış olan ve Türkçenin baş eserlerinden saydığımız *Dîvânü Lûgâti't Türk* adlı eserde verilen örnekler, ağız özelliklerini ifade eder. Kelime başındaki “y-” sesinin, Kıpçak Türklerinde “c-”ye çevirildiğini; kelime başındaki “m-” sesinin Suvar, Oğuz ve Kıpçak Türklerinde “b-” sesine çevirildiğini ve daha pek çok ağız farklılıklarını, boylara göre örneklendirilmiş vaziyette bu eserde görürüz. (Atalay, 1998: I/ 29-33)

Yazı Dilinde Farklılıkların Keskinleşmesi, Arap-Latin- Kiril Savaşları

13. Yüzyıldan itibaren konuşma dilindeki farklılıklarla çeşitli tarihî, coğrafi ve siyasî sebepler birleşince, farklı edebî Türkçelerin ortaya çıkması da kaçınılmaz olmuştur. Bu farklılıklara rağmen İdil, Ural ve Türkistan bölgelerinde, 13. yüzyıldan itibaren oluşan ve dil tarihinde; “*Müşterek Orta Asya Edebî Dili, Doğu Türkçesi, Kuzey Doğu Türkçesi, Çağatayca*” veya “*Türkî*” (Ercilasun, 1997: 162-163) gibi değişik adlar verilen edebî dil, geçerliliğini sürdürüyordu. Türk boy, uruk ve ulusları arasında on asırdan fazla bir süre Orhun Alfabeti ile kurulan yazı dili birliği, İslâmî kültür dairesine geçişimiz ile birlikte Soğdca’dan uyarlanan Uygur alfabesi ve Arap alfabesi ile değişik yazımlarla devam etmiştir. Arap alfabesinin kullanımı, bu süreçle ve İslâm’ı kabul eden Türk boylarının coğrafi dağılımıyla paraleldir. İmlâlarında bazı farklılıklar olmakla birlikte,

bugün bile bu alfabeyi kullanan Türk ulusları (Afganistan Özbekleri, Uygurlar, İran, Irak Türkmenleri...gibi)mevcuttur. XX. yüzyılın başına kadar herhangi bir reform yapılmadan Türk dünyasında kullanılagelen Arap alfabesi de, Soğdca'dan uyarladığımız Uygur alfabesi de Türk dilinin bütün ünlü ve ünsüzlerini ifade etmekte yeterli değildi. (Şimşir, 1992) Bu sebeple, daha uygun bir alfabe arayışı ezeli beri vardır. Bu arayışın bitmesi de dilin doğası gereği, mümkün görünmemektedir. Ne var ki; bir yerde karar kılmak zorunludur. Aksi takdirde imlâyı da, imzayı da kalıcı kılamazsınız. 1000 yılı aşkın bir süre çok yaygın bir alanda kullandığımız Arap alfabesi ile ilgili tartışmalar da çok uzun sürmüştür. Karar vermek, tartışmanın sonucu olmalıdır.

XX. Asrın başında Rusya'da başlayan "Ceditçilik" hareketinin de etkisiyle yazıda "ünlü" harflerin okunmasına yönelik imlâda reform hareketine girişildi. (Devlet, 1993:24) İmlâda reform hareketleriyle birlikte gündeme gelen alfabe değişiklikleri tartışmalarına ve buna bağlı gelişmelere burada etraflıca girmeyeceğiz. Fakat, 1991 yılında mutabakatla alınmış bir ortak alfabe kararına rağmen hâlâ bu konuda yeterli bir gelişmenin sağlanamaması üzerine bu tarihsel gezintiyi yapmayı gerekli gördük. Kararsızlık en büyük zaaftır. Zaaf zayıflığı; zayıflık güçsüzlüğü, güçsüzlük ise güçlünün hakimiyetini davet eder. Nitekim yazı dili tarihimiz bunun örnekleriyle doludur.

19. yüzyıldan itibaren Rus ve Çin işgâline uğrayan Türk illerinde, işgalci ülkelerin uyguladıkları ayrıştırımcı politikaların, yazı dillerindeki farklılaşmalarla sonuçlanmasında da bu karar ve kararda ısrar eksikliğinin payı inkâr edilemez. Özellikle misyoner papazlardan müsteşrik **İlminsky** ve **Mikola Ostroumov**'un planlarıyla; Tatar, Kazak ve Özbek aydınlarına kendi boylarına özgü alfabeler, eserler ve gramerler yazdırılmış, farklılıkların artırılması ve derinleştirilmesi hedeflenmiştir. (Togan, 1982: 486-503) Nitekim Bolşevik ihtilâlinden sonra, geçici bir süre "*halklara özgürlük*" sloganı altında bağış gibi sunulan "*muhtariyet*" uygulamalarıyla birlikte, Rusya'da Ermeni ve Gürcü toplulukların dışındaki azınlıkların alfabelerini değiştirme fikri ortaya atılmıştır. İşte bu doğrultuda, özellikle Türk boy ve uruklarına ayrı ayrı yazı dilleri uygulama işi, daha da kesin ve baskıcı devlet politikalarına dönüşmüştür. İsrar ve ihtimamla tatbik edilmeye başlanan Rus esaslı Türk Alfabeleri projesiyle uygulamaya konulan alfabeler, Türk boyları arasında Rusların istediği ayrıştırma ve farklılaştırmayı

gerçekleştirmiştir. Sonuçta; Türk boyları ve Türk halkları arasındaki artan farklılıklar, yazı dilinin ayrı alfabelere dayandırılması yüzünden edebî eserlerin takibini de zorlaştırmıştır. Belli bir zamandan sonra ise, değişik yer ve yörelerde yüz yılların ortak birikimi olan Türk kültür miraslarının kardeş Türk boy, uruk ve ulusları arasında okunması ve öğrenilmesi neredeyse imkânsız hâle gelmiştir.

Uygulanan “3 F” Kuralının Olumsuz Etkileri , “3 B Planı” ile Giderilebilir

Başkalarının sunduklarını lütuf gibi gören “aydın”(?)ların da çanak tutmasıyla, sözdeki farklılıkların yazıya taşınması, sonraki nesillerin çok uzun süreler içinden çıkamayacağı problemlerin de tetikleyicisi olmuştur. **3 F Kuralı** (*Federatifleştir, Farklılaştır, Fonksiyonsuzlaştır*) şeklinde özetleyebileceğimiz bu uygulamalar sonucunda; büyük Türk ulusunun uruk ve boyları birbirlerini tanımaz hâle gelmekle kalmamış, ortak değerlerin çoğunu da kaybetme tehlikesiyle yüz yüze kalmışlardır. Benzer bir oyun bugün, akıbeti meçhûl AB histerisi içerisinde, farklı bir senaryo halinde Türkiyemiz üzerinde de sahneye konmaktadır.

Ortak Yazı Dili Arayışları

Ortak bir yazı dilinden uzaklaşmanın gelecekte doğuracağı sakıncaları öngören büyük Türkçü Gaspıralı İsmail Bey; “*Dilde, İşte, Fikirde Birlik*” şiarıyla, Doğu ve Batı Türk yazı dillerini ortak bir yazı dilinde birleştirme çabalarına girmiş; bu düşüncesinin hayal olmadığını İstanbul’da, İdil-Ural’da ve Türkistan’da okunur ve anlaşılır bir Türkçe kullanarak çıkardığı Tercüman gazetesi vasıtasıyla ispatlamıştır. (Çağatay, 1978: 147) Kırım’da çıkarılan bu gazete, bugün yeniden inşa etmeye çalıştığımız kültürel birliğin de tercümanı olabilir. Gaspıralı’nın bu düşüncesini, taşıdığı *birlik, birleştiricilik* yönünü de özetleyebilecek şekilde **3 B Planı** olarak ele alabiliriz. 1920’den sonra artan Bolşevik baskıları, Türk Dünyasının geleceğini kurmaya yönelik bu türden fikirlerin yaşamasına fırsat vermemiş; Gaspıralı gibi fikir sahibi aydınların bu uğurdaki birleştirici çabaları da istenilen sonuçların elde edilmesine imkân bulamamıştır. Ekim devriminden sonra yeni düzenin, vaat ettiklerini yerine getirecekmiş gibi davranması üzerine, özellikle Türk toplulukları, çeşitli toplantılar yapmak suretiyle ortak bir yazı dili seçme çabasına girişmişlerdir. Ancak, Stalin dönemi bu çabaların da boşa çıktığı bir dönem olmuş ve o süreçteki değişikliklerin etkileri, günümüze kadar sürmüştür. Bu süreçteki gelişmeleri Akalın, şöyle özetliyor:

*“1926’da Bakû’de Birinci Türkoloji Kongresi yapıldı. Bu kongrede uzun tartışmalardan sonra Latin kaynaklı bir alfabe benimsendi ve buna **Birleştirilmiş Türk Elifbası** adı verildi. Bu alfabe aşamalı olarak Sovyetlerdeki Türk Cumhuriyetlerince kullanılmağa başlandı. (Akalın, 2001)*

Fakat; Ruslar, 1926- 1930 yılları arasında hakim oldukları alanlarda yaşayan Türk boylarının, Bakû’de kabul ettikleri Latin kaynaklı alfabe de, konuşma dillerindeki en farklı seslerden olmak üzere ve mümkün olduğu kadar birbirinden ayrı harflerden oluşturarak **farklılaştırma** zeminini hazırlamışlardır. Bu uygulamayla birlikte, Arapça ve Farsça’dan geçen fakat Türk nüfusun kahhar ekseriyetle anladığı kelimeler de Rusçalarıyla değiştirilmek suretiyle farklılıklar derinleştirilmiştir.

Bu sıralarda, genç Türkiye Cumhuriyeti’nin ufku geniş, uzak görüşlü, kararlı ve kararlarında ısrarlı başbuğu Atatürk; yakın çevremizdeki alfabe değişikliklerini ve bunların sebep olacağı gelişmeleri, Arap alfabesinin mahzurlarını, yazı dilindeki birliğin önemini dikkate almış ve 1928’de gerçekleştirdiği Harf İnkılâbı ile, Latin harflerini kabulde karar kılmıştır. Bu kararlı hareket, günümüzden geriye bakıldığında daha ayrı ve önemli bir anlam ihtiva etmektedir. Kanaatimizce bu inkılâp da, bir **B Planı** uygulamasıydı. Zira o, Cumhuriyetin 10. kuruluş yıl dönümünde (1933) zikrettiği şu sözlerle böyle bir ülküyü hedeflediğini beyan etmiştir:

"Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Fakat yarın ne olacağını bugünden kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir...

Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. İnanç bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde birleşmeliyiz. Onların

(Dış Türkler'in) bize yakınlaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli..."

29 EKİM 1933, *Mustafa Kemal ATATÜRK*

Atatürk'ün, uzak görüşlülüğü ile uyumlu olarak yaptığı bu önemli değişimde Bolşevik zulmünden kaçan Türk aydınlarının (*Zeki Velidî Toğan, Abdulkadir İnan, Ahmet Caferoğlu...*) da fikirlerinden yararlandığını düşünüyoruz.

Bu inkılâbın hemen peşinden Sovyetler; *"Türkî halklar, yönetim dili Rusça'yı iyi öğrenemiyorlar, dolayısıyla onların alfabeleri Kiril esasına göre düzenlenmelidir"* fikrini ortaya atmışlardır. (Devlet, 1993: 25) Geleceği görerek düzene karşı durma cesareti göstermek yerine, düzenden nemalanarak ebedî ikbal sağlayacaklarını düşünen bazı ziyalı(?)ların da baş çekmesiyle Latin Alfabeleri uygulamasından vazgeçilmiştir. Fakat akabinde her Türk boyuna ayrı seslerden oluşan Kiril alfabeleri uygulamasının hazırlıkları yapılarak, Kiril alfabesinin uygulanması mecburî hâle getirilmiştir. Sovyet dayatmalarına direnenler ise en ağır cezalara çarptırılmışlardır. Bu süreci de TDK Başkanı Ş. Halûk Akalın, şöyle anlatıyor:

*1930'ların başında neredeyse bütün Türk dünyası aynı kaynaklı yazıyı kullanıyordu. Bu durum devam etseydi belki de Sovyetlerdeki Türk halklarının birbirleriyle anlaşması daha kolay olacaktı. Ancak, Stalin'in 1930'larda başlattığı kıyım sırasında Sovyetlerdeki Türk halklarının Latin yazısını kullanmalarına son verildi. Ne ilginçtir ki 1926 Bakû Türkoloji Kongresinde Latin alfabesini savunan bilim adamlarının çoğunun ölüm tarihi 1937'dir. Bunlar arasında Türk soylu halkların bilim adamlarının yanı sıra ünlü Türkolog **Samoyloviç** de vardı. Bu kıyım sırasında Türk halklarının artık Kiril yazısını kullanmalarına karar verildi. 1937'de başlayan Kiril yazısına geçiş uygulaması 1940'lı yılların başlarında tamamlandı.*

Sovyetlerdeki bütün Türk halkları aynı Kiril alfabesini kullansalardı belki de bugünkü dağılımı yine olmayacak, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Türkmenler hatta Azerbaycanlılar birbirlerini anlayabileceklerdi." (Akalın, 2001)

Üzülerek belirtmeliyiz ki; Atatürk'ün ölümünden sonra, işaret edilen manevî köprüler sağlam tutulamamıştır. Özellikle Atatürk'ün; “*Yurtta sulh, cihanda sulh*” düşüncesinin, dış politikadaki zorlamaların da etkisiyle, yanlış uygulanması Türk dünyasındaki bağların zayıflamasına yol açmıştır. Şüphesiz ki, Anadolu coğrafyasının konumu itibarıyla sürekli tehditlere açık olması, peş peşe gelen savaflara bulaşmama gibi bir temkinli davranışı da zorunlu kılmıştır. Ancak, bu temkinli davranışın aşırı şüphecilige ve yanlış algılamalara yol açarak; Türkiye dışındaki Türk varlığından söz eden ve Atatürk'ün işareti doğrultusunda Türkiye dışındaki Türk dünyasıyla kültürel irtibatın canlı tutulmasını amaç bilen her fikri ve söylemi “tehlikeli” saymaya varmasını anlamak mümkün değildir. Türkiye içindeki bu tutum, Türkiye dışında bulunan Türk boyları üzerindeki yukarıda izahı yapılan uygulamalar ile birleştirildiğinde, günümüzdeki farklılıklara ve dağınıklığa da şaşırılmamalıdır. Hemen herkesin sözünü ettiği “hazırlıksızlık”, bu sürecin doğal bir sonucudur. Gerçekten de 1986'dan sonra Sovyetler Birliği'nde başlayan değişim rüzgârlarının sonuçları, toplumsal algılama kodlarımızdaki bu arızalar sebebiyle, tahmin dahi edilememiştir. 1990'lı yıllardaki şaşkınlığımız da bu yüzdendir. Atatürk, bu ufku yıllar öncesinden bize işaret etmiş olmasına rağmen, onlara (Türkiye dışındaki Türkler'e) yaklaşmayı akıl etmediğimiz gibi gerekli hazırlığı da yapmamışız. 50 yılı aşkın bir süre devam eden irtibatsızlık döneminin en önemli eksikliği, ortak bir yazı diline sahip olamamamızdır. 18-20 Kasım 1991'de Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen, “Milletler Arası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu”nda, ortak yazı dilinin gerekliliği üzerinde uzun uzun tartışılmış, bu tartışmalarda bir ortak karar alınarak, Türkiye Türkçesi Alfabesine **x**, **q**, **ä**, **ñ** harflerinin ilave edilmesiyle oluşacak 34 harfli bir alfabe kabul edilmiştir. (Ercilasun, 1992; 309) Bu kararın ardından 25.12. 1991'de Azerbaycan parlamentosu 32 harfli Latin alfabesini kabul ederek gazete, dergi, kitap basmaya başlamıştır. 12 Nisan 1993'te Türkmenistan, 2 Eylül 1993'te Özbekistan, 31 Temmuz 1993'te Kırım Tatarları ve 13 Mayıs 1993'te Gagavuz Türkleri, 26 Şubat 1994'te Karakalpak Özerk Cumhuriyeti Latin alfabesini resmen kabul etmişlerdir. (Ercilasun, 1992; 111vd.) Daha pek çok Türk topluluğu da bugüne kadar yapılan “Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik Kurultayları”nda ortak yazı dilinin ve ortak alfabenin gerekliliğine imza koymuşken bu

konuda yeterli gelişme ne yazık ki sağlanamamıştır. 2-4 Temmuz 1999'da Pamukkale'de gerçekleştirilen 7. Kurultay'a ait konuşma, bildiri tutanak ve karar metinlerini içeren kitapta bile hâlâ temennilerden söz edilmektedir. (TÜDEV, 1999)

Pek çok alanda bir hayli yol alınmış olmasına rağmen yapılanları kâfi görmek gibi bir gaflete düşecek zaman değildir. Öncelikleri sık değişen bir ülke olmamızın yeteri kadar cezasını çekmekteyiz.

Türk dünyasında YAZI DİLİ ORTAKLIĞI HEPİMİZİN BİRİNCİ ÖNCELİĞİ OLMALIDIR! Bilişim ve iletişim teknolojisinin baş döndürücü bir hızla ilerlediği günümüzde kaçırılan fırsatların bir daha yakalanması mümkün olamayabilir. Bu sebeple ilgili tarafların bütün yetkilileri, ellerinden gelen azamî çabayı göstererek bu hususta yol katetmeyi millî, insanî ve asrî bir görev saymalıdırlar. Konuyla ilgisi olan herkesin de bu çorbada tuzu olmalıdır.

Tebliğ konumuzla ilgisi sebebiyle Kırgızistan cenahındaki durum hakkında da bir Kırgız kardeşimizin sözlerine yer verelim: “*Tekrar Latin alfabesine geçme meselesine gelince, şu an bu mesele ne hükümetin, ne başka organların gündemine konulmuş vaziyettedir. 1993'te Ankara'da Türk Cumhuriyetleri'nden gelen diğer devlet heyetleri ile beraber Kırgızistan heyeti de Latin alfabesine geçeceğine dair imza atmıştır. Fakat ondan sonra bu mesele ciddi olarak ele alınmadı, ön komisyon çalışmalarına dahi başlanmadı.*” (Cumakunova: 2000)

Lehçeler arası aktarmannın önemi:

Amerika, 15. yüzyıldan sonra çoğunluğu Avrupalı topluluklar tarafından işgâl edildi. Portekizli, Fransız, Alman, İngiliz hepsi Amerika'ya geldikten sonra kendi kök kültürleri ile ilişkilerini koparmadı, kendi medeniyetlerinin ürünlerini takip edebildi. Birbirlerini kesintisiz olarak okudu ve öğrendiler. Hem de birbirlerinden fersat fersah ötelerde olmalarına rağmen! Ne gariptir ki; Türk milleti, birbiri ile sırt sırta yaşadığı kardeşlerinden koşturdu, habersiz ve ilgisiz yaşadı. 70 yıllık bir demir perde, birbirimize sesimizi duyuramayışımızın gerekçesi oldu. Bu süre zarfında, Nazım Hikmet, Aziz Nesin gibi sosyalist yazarlarımız ile Reşat Nuri, Ömer Seyfettin gibi bir iki istisna yazarımızın eserlerinden bazıları demir perdenin ötesine geçebildi. Perdenin öbür tarafından ise ya Cumhuriyetin ilk yıllarında Kızıl emperyalizmden kaçanlar ya da 2. Dünya Savaşı karmaşasında Avrupa'da kalıp bize ulaşanlar vasıtasıyla haberdar

olabildik. Bunun tek istisnası sayabileceğimiz örnek olan Aytmatov bile ancak Avrupa yoluyla bize ulaşabildi. (Ercilasun, 1992; 92)

Günümüzde, öğreniyoruz ki; 1928-2003 arasında sadece Kırgızistan ile ilgili kitap, bildiri, makale olarak 800 adetlik bir bibliyografya oluşmuş vaziyettedir. (Solak, 2005) Bilim dünyasının birbirinden haberdar olması yerindedir fakat yeterli değildir. Bundan daha önemlisi, genç kuşakların ve halklarımızın birbirini tanınması ve anlamasıdır. Bunu, edebî eserlerimizi ortak bir yazı dili ile karşılıklı olarak aktarmak suretiyle gerçekleştirebiliriz. Bu konuda karşılıklı olarak Türk ülkelerinde yaşayan, eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan, ticaret yapan insanlarımız da destek olabilirler, olmalıdırlar.

Özellikle Sovyetler Birliği döneminde çocuk ve gençlere yönelik sayısız kitap yayınlanmıştır. Türk dünyası bu yönden Türkiye Türklerine göre daha zengindir. Kitap okuma yüzdesi de Türkiye'ye göre daha yüksektir. Sovyetler, bu uygulamayı gerçekleştirirken, gelecek nesillerin şekillenmesini hedeflemiştir. Yayınlanan kitapların çoğunluğunda da Sovyet ideolojisinin kimi kez açıkça kimi kez de satır aralarına sıkıştırılmış propagandalarını görmek mümkündür. Yitip giden yılların açığını kapatmak, üzerimize oynanan oyunları açığa çıkarmak ve Türk dünyasının tamamına hitap edecek millî ve zengin bir edebiyatın oluşumunu gerçekleştirmek, şu anda yaşayan nesiller olarak bizlerin geçmişe ve geleceğe borcudur. Bu borç yükü Ercilasun hocamızın ifadesiyle, bizim “çiyinlerimizde (omuzlarımızda)” durmaktadır.

Şairlerimizi, yazarlarımızı tanımak; romanlarımızı, öykülerimizi, destanlarımızı, masallarımızı, bilmecelemizi, deyimlerimizi, şarkılarımızı, türkülerimizi, el sanatlarımızı birbirimize aktarmak zorundayız. Çağımızın gereği olan bilişim ve iletişim teknolojilerini birbirimizle paylaşmalı, bu sahalardaki eksikliklerimizi el birliği, kafa ve gönül birliği ile gidermek için çaba sarfetmeliyiz. Kurum, ve kuruluşlarımız vasıtasıyla gerçekleştirdiğimiz işbirliğini daha da kuvvetlendirmeliyiz. Kaynak ve hedef lehçeler arasında bilgisayar teknolojisinin imkânlarından azamî ölçüde faydalanarak çeviri programları geliştirmeli ve bunları edebî eserlerimizin karşılıklı olarak aktarılmasında kullanabilmeliyiz. (Bu konuda 14. 05. 2005 tarihinde Ankara'da TDK ile Türkiye Bilişim Derneği'nin yaptığı Bilgisayar Destekli Dil Bilimleri Çalıştayı son

derecede önemli bir gelişmedir. Burada sözü edilen bilimsel ve teknik çalışmalar bir an önce sonuçlandırılmalı ve kullanıma açılmalıdır.)

Moldo Kılıç'ın İlk Kitabı Buudayıktın Toyu Adlı Eserinin Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesine Latin Harfleriyle Aktarımı

Yukarıdan beri söylediklerimizin bir icraatı olması bakımından naçiz bir dilbilimci olarak, ömrümüzün kalan kısmında Türk dünyasından (en azından birer adet)halk ve çocuk masalını Latin alfabesiyle karşılıklı olarak aktarmayı iş edineceğim. Oğuz grubundaki lehçeler arasında fazla bir sorun olacağını düşünmüyorum. Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Türkmen Türkçesi üzerinde çalışan arkadaşlarımız var. Aslında Kırgız Türkçesi ile ilgili de epey çalışma yapılmış. Ancak bunların çoğu Manas destanı çerçevesinde. 1998 yılında bir öğretmen arkadaşımız tarafından bana ulaştırılan Moldo Kılıç'ın “algaçkı kitebim” ibareli, manzum+mensur masalı (poema-comok); 858 mısralık manzum metin içine 13 satırlık mensur bölüm yerleştirilmiş bir eserdir. Manzum kısımlar; 7, 8, 9, 10 heceli mısralarla 4 + 3, 5 + 3 / 4 + 4, 5 + 4, 6 + 4 duraklı karışık hece ölçüsü ile yazılmıştır. Uyak çeşitlerinin hemen hemen hepsi kullanılmıştır. Benzer mısra tekrarları, redifler ve iç ses benzerlikleri ile manzume oldukça akıcı bir üslûpla kaleme alınmış olan eser, Manas'taki özelliklere yakın bir ezber kolaylığına ve müzikaliteye sahiptir. (Öçalan, 2000; 2) Bu büyük oranda destan özelliği de gösteren masal kitabını hemen Kiril harflerinden Latin'e çevirdim. Fakat, Türkiye Türkçesi'ne çevirmem, çalışmalarım sebebiyle biraz uzun sürdü. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşamadığım Moldo Kılıç, edinebildiğim bilgi kadarıyla kitapları Sovyet rejimi tarafından yasaklanan bir yazarımızdır. Böyle olduğu için, bu eseri okurken bende bambaşka duygular uyandı. Nitekim bu eserin karşılıklı çevirisini yaparken bende uyandırdığı duyguları, “**Moldo Kılıç'ın İlk Eseri “Buudayıktın Toyu” Bir Destan Sayılabilir mi ?**” adında bir tebliğ ile Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, Türk Kültüründe Destan Bilgi Şöleni'nde sundum. Bu eseri, basılmış bir kitap halinde bu sempozyuma yetiştirmek çok iyi olacaktı. Ancak buna zaman ve imkân bulamadık. Fakat kitap basıma hazır ve yakın bir zamanda hem Türkiye hem de Kırgızistan'da ilgililere ulaştırılacaktır.

Bu aktarmayı yaparken kaynak metin olarak kullandığımız “Buudayıktın Toyu” adlı eserin Kırgız Türkçesini ve Türkiye Türkçesini aynı satırda karşılıklı olarak verdik.

Kitabın baş kısmına kısa birer gramer (Kırgız Trk./ Türkiye Trk.) , sonuna da sözlük ve özgün metni eklemek suretiyle kitabı tamamlamış olacağız. Kitap sonradan yayımlanacağı için bu bildiri çerçevesinde sadece yaptığımız aktarımın örneklerini vermekle yetineceğiz.

Manzum Kısımların Aktarılması ile İlgili Örnekler:

Murunku ötkön zamanda ,	Geçmiş zaman içinde
Can canıbar amanda	Bütün canlılar sağ iken
Abalkan attuu kan bolgon	Abalkan adlı bir han varmış.
Ar tülökkö şay bolgon .	Bolluk içinde yaşarmış.
Karatölök Sayatçı	Avcı Karatölök
Uşul kandın tuşunda	O hanın zamanında
Kuşka tilmër can bolgon.	Kuş dilinden anlayan biriydi .
Sayatçı Tölök tilmëriñ	Kuş dili bilen Avcı Tölök,
Bir günü catıp tüş körgön ,	Bir gün yatıp, düş görmüş.
Tüşündö cakşı iş körgön .	Düşünde iyi şeyler görmüş.
Ertëñ mënën bolgondo ,	Sabah olduğunda,
Enësinë süylögön :	Annesine -şöyle- söylemiş:
-Tündö bir catıp tüş kördüm,	Gece yatınca bir düş gördüm.
Özümö cakşı iş kördüm ,	Kendime iyi iş gördüm.

....

Mensur Kısımların Aktarılması İle İlgili Örnekler:

(...)“Buudayıktı kim tapka kirgizsè, samaganın bèrèmin”- dèp car saldı

“Yırtıcı Kuşu kim tavına getirirse, iste(diğ)ini vereceğim!” diye ilan etti.

Anda kalıñ eldin içinën kuu kèmpir çıgıp kèlip : - Aldayor

Bunun üzerine halkın içinden kuru (bir) kocakarı çıkıp gelerek : “Çok kolay

hanım, mèn tapka kirgizèmin, mënin samaganımdı bèriñiz, - dèdi,

beyim . Ben, tavına getiririm. Benim istediğimi veriniz.” Dedi.

Han: - Samaganıñdı ayt, bèrèmin,- dèdi.

Han: “-Dileğini söyle, vereyim”, dedi.(...)

Eserde, anlamını sözlüklerde bulamadığım **“Sayatçı soyurun bilip, elin cıyıp alıp aytkan kèrèzi:/ Avcı soyurun (başına gelecekleri ?) bilip, elini yüzüne kapayıp söylendi :**”; **“Biti bolup torgoydoy,/ Biti olup besleyen,”** örneklerinde görüldüğü gibi **“soyurun bil-, torgoydoy”** kalıpları dışında tereddüt kalmadı. Bu eksikleri de Kırgız

dostlarımız sayesinde giderirsek Türk ve Kırgız halklarının ve çocuklarının ortak olarak okuyabilecekleri bir eser kazanmış olacağız. Lehçeler arası aktarma işini bilgisayar ortamında yapabileceğimiz günler de çok uzak değildir. Bu konuda TDK ve Bilişim derneğinin TİKA desteğinde yapacağı yeni ve hızlı çalışmalar bizi de rahatlatıcak durumdadır. Ancak yapılacak iş çok, zaman hızlı ve kıt, yol çetin ve uzundur.

“Bir insan ömrü süresince ayrı kaldığımız Türk boylarının, yeniden kucaklaşmalarının; kimlik, kişilik ve yüceliklerine yaraşır bir birliği gerçekleştirmelerinin vaktidir. Ayrılıkta azap, birlikte rahmet vardır.

Fizikî ayrılıkların zamanla kültür kopmalarına ve temel kimlikten uzaklaşmalara sebep olduğu, görülen ve yaşanan bir gerçektir. “Üze kök basmamış”, “asra yir telinmemiştir.” Hâl böyle olduğuna göre ilimiz, töremiz hani? Türk milletine yüzyıllar öncesinden seslenen atalarımızın uyarılarını doğru dürüst anladığımızı ve o sab(söz)lardan gerekli dersleri çıkardığımızı söyleyemeyiz. Türk varlığının devamı için; “Bir, iri ve diri” olmak zorundayız.” (Aktarma’nın Önsözü’nden)

Bir köklü çınarın dalları olarak düşündüğümüz Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yakınlığı artırmak maksadıyla yapılan bu çeviri çalışması, vahdet yoluna konulan bir kum tanesi olur ve maksada matuf hizmet görürse, ayrılığın azap olduğuna imanımız sebebiyle kendimizi bir nebze vicdanî azaptan sıyrılmış sayacağız.

KAYNAKLAR:

AKALIN, Ş. Halûk (2001); “*Türk Dünyasında Ortak İletişim Dili Üzerine*” Ortak Dil Türkçe Sempozyumu Bildirileri, Ankara Üniversitesi TÖMER 2001.

ARAT, R. Rahmeti (1953); *Türk Şivelerinin Tasnifi*, Türkiyat Mecmuası X, İstanbul 1953, s. 59-139.

ATALAY, Besim (1998); *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi*, 4. Baskı , I. C., 1998 Ankara, TDK Yay. s. 29-33.

BURAN, Ahmet; Ercan ALKAYA (2001); *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yay. (2. basım), Ankara 2001. s. 223-249.

CUMAKUNOVA, Gülzura (2001); “*Atatürk’ün Harf Devrimi ve Kırgızistan’da Alfabe Meselesi*” I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 6-7 Ekim 2000), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001 içinde, s. 65-70.

- ÇAĞATAY, Saadet (1978)**; “*Dilimiz Üzerine Düşünceler*” Türk Kültürü, Sayı 183, Ocak 1978, s. 147.
- ÇENGEL, H. Kasapoğlu- (1988)**; “*Kırgız Türkleri Edebiyatı*” Türk Dünyası El Kitabı, TKAE Yay. 158, Ankara 1988.
- DEVLET, Nadir (1993)**; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi (Ek Cilt)*, Çağ Yay. İstanbul 1993.
- ERCİLASUN, A. Bican (1992)**; Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Akçağ Yay., Ankara 1992. s. 101-110.
- İNAN, Abdulkadir (1987)**; “*Kırgızlar*”, Makaleler ve İncelemeler, TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 37.
- LİGETİ, Lajos (1925)**; “*Kırgız Kavim İsminin Menşei*” Türkiyat Mecmuası, I, 1925, s. 235-249.
- ÖÇALAN, Muharrem (2000)**; *Moldo Kılıç'ın İlk Eseri “Buudayıktın Toyu” Bir Destan Sayılabilir mi ?* Tebliğ, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, Türk Kültüründe Destan Bilgi Şöleni, (22-24 Kasım 2000)
- ÖZKAN, Nevzat (1997)**; *Türk Dünyası (Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat)*, Geçit Yay., Kayseri, 1997.
- SARAY, Mehmet (1993)**; *Kırgız Türkleri Tarihi*, İstanbul, 1993, s.15 vd.
- SOLAK, Fahri(2005)**; *Kırgızistan İle İlgili Türkçe Bibliyografya, (1928-2003), (Tezler-Kitaplar-Makaleler)*, S.Bilimler Dergisi, S. 9, Bişkek 2005, <http://www.manas.kg/pdf>
- ŞİMŞİR, Bilâl N. (1992)**; *Türk Yazı Devrimi*, TTK Yay. Ankara 1992.
- TEKİN, Talat (1997)**; *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Simurg, Ankara 1997.
- ; (1989) “*Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi*”, Erdem (Ocak 1989), S. 13, s. 141-168.
- TEMİR, A. (1991)**; *Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE Yay., Ankara 1991. (*Tasnif denemelerinin geneli ve üzerlerinde yapılan değerlendirmeler için bakılmalıdır.*)
- TÜDEV (1999)**; 7. *Türk Devlet ve Topulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı (2-4 Temmuz 1999*, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, TÜDEV Yay., Ankara 1999.
- TOGAN, Zeki Velidî (1982)**; *Bugünkü Türkîli (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1982, s. 486- 503

VAMBERY, Hermann (Armin Bamberger) (**1885**); *Das Türkenvolkin seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen*, Leipzig, 1885.